

Страх

Гі де Мопассан

Поїзд мчав у пільмі на всіх парах.

В купе не було нікого, крім мене і літнього добродія, який сидів навпроти і дивився у вікно. В цьому вагоні поїзда Париж — Ліон — Марсель, що прибув, очевидно, з Марселя, гостро тхнуло карболкою.

Ніч стояла безмісячна, задущлива, жарка. Зірок не було видно. Паровоз, несучись, обдавав вас гарячим, вологим, важким подихом.

Три години тому ми виїхали з Парижа і тепер проїжджали центральну частину Франції. У темряві нічого не було видно.

Раптом перед нашими очима, неначе фантастичне видиво, виринуло двоє людей, що стояли в лісі біля великого багаття.

Вони виринули з темряви лише на мить. Були це, як, нам здалося, двоє безпритульних; багаття кидало червоний відблиск на їхнє лахміття. Вони звернули до нас свої бородаті обличчя. Навколо них, неначе декорації у драмі здіймалися дерева. Зелень була яскрава і соковита, виразно виступали стовбури, освітлені полум'ям; усе листя просвічувалося, пронизане й ніби облите світлом.

Потім знов усе пірнуло в темряву.

Справді, було це дивне видовище! Що робили в лісі; двоє голодранців? Чому вони розклали багаття в таку задущливу ніч?

Мій сусід глянув на годинника і сказав:

— Саме північ, добродію! Ми бачили щось надзвичайне.

Я погодився, і ми заговорили, пробуючи відгадати, хто були ці люди: лиходії, що приховували сліди злочину, чи ворожбити, які готували чар-зілля. Таж не задля юшки розкладають таке багаття серед лісу влітку опівночі! Що ж вони робили?

Мій сусід виявився говіркий. Була це літня людина, фаху якої я не міг визначити. Безперечно, великий оригінал, високо освічений і ніби дивакуватий.

Проте хіба вгадаєш, хто мудрий, а хто божевільний у цьому житті, де розум не раз назвав би глупотою, а шаленство — геніальністю?

Він почав розмову:

— Я радий, що побачив це. Протягом кількох хвилин я переживав забуте відчуття.

Яка моторошна, напевно, була земля в ті часи, коли вона ховала стільки таємниць!

У міру того, як з невідомого здирають покрив таємничості, уява людей вичерпується. Чи не гадаєте, добродію, що ніч спорожніла і морок зробився досить примітивний відтоді, як зникли привиди?

Кажу: немає нічого фантастичного, розвінчані забобони, незрозуміле стало зрозумілим. Надприродне міліє, неначе озеро, з якого рівчаком відводять воду: наука що не день, то посуває межі чудесного.

Але я, шановний пане, належу до старого покоління, якому подобається вірити. Я

належу до наївної старої генерації, яка звикла не розуміти, не знати, не вишукувати причин, а змирилася з тим, що її оточують таємниці, і не визнає простих, звичайних істин.

Так, добродію, наша фантазія зубожіла відтоді, як перестали вірити в невидиме; тепер світ спустошений, порожній, голий. Щезла віра, яка робила його поетичним.

Коли я виходжу вночі, мені так і хочеться здригнутися від страху, від того моторошного трепету, який змушує старих жінок хреститися, ідучи повз цвинтарну огорожу, а забобонних людей — тікати від химерних болотних туманів і примхливих мандрівних вогників! Як би мені хотілося вірити у щось таємниче, страшне, що ніби проноситься в пітьмі.

Який густий, жахливий напевно був вечірній морок у ті часи, коли він кишив вигаданими, невідомими істотами, неприкаяними, злобними, здатними прибрати будь-якої подоби! Страх перед ними морозив серце, їхня таємнича влада переходила межі людського розуміння, уникнути їх було неможливо.

Разом із надприродним з лиця землі зник і справжній страх, бо по-справжньому боїшся лише того, чого не розумієш. Очевидна небезпека може схвилювати, збентежити, злякати. Але що це порівняно з тими корчами жаху, які зводять тіло, коли подумаєш про зустріч із привидами, що блукає вночі, про обійми мерця, про появу одніє з потвор, народжених зляканною уявою людини? Морок здається мені вже не таким темним відтоді, як не стало привиддя.

І ось вам доказ: коли б ми раптом опинилися самі в цьому лісі, то нас більше хвилювала б думка про цих дивних небораків, яких ми щойно бачили біля багаття, ніж страх перед якоюсь реальною небезпекою.

Він повторив:

— По-справжньому боїшся лише того, чого не розумієш.

І раптом я пригадав собі історію, яку однієї неділі в Гюстава Флобера розповів нам Тургенєв. Не знаю, чи він записав її.

Ніхто не вмів так, як великий російський письменник, змусити душу тремтіти перед невідомим, показати в химерному таємничому оповіданні цілий світ страшних, незрозумілих образів.

Він міг навіяти людині панічний ляк перед небаченим, страх перед невідомим, яке причаїлося за стіною, за дверима, за видимим життям. Він освітлював нашу свідомість раптовим прозрінням, від чого наш страх лише дужчав.

Іноді, слухаючи його, ми розуміли сенс дивних подій, несподіваних збігів обставин, здавалося б, випадкових, а насправді керованих якоюсь схованою, таємною волею. Спілкування з ним допомогло знайти непомітну нитку, що в таємничий спосіб веде нас через життя, як через невиразний сон, зміст якого від нас постійно вислизає.

Він заходив у царину надприродного не так далеко, як Едгар По або Гофман, а поєднував у своїх звичайних; оповіданнях страшне з незрозумілим.

Того вечора він теж сказав: "По-справжньому боїшся лише того, чого не розумієш".

Він сидів, чи, вірніше, лежав у глибокому кріслі: руки його звисали, ноги були

випростані; сиве волосся і борода, що струмували срібним потоком, надавали йому вигляду бога-вседержителя або Овідієвого річкового божества.

Він говорив поволі, трохи ліниво, що надавало його мові особливої чарівності, ледь затинаючись, немов підшукуючи слова, але це лише підкреслювало точність і барвистість його виразів. Його ясні, широко відкриті очі відбивали, мов очі дитини, кожен рух його думки. Ось що він розповів нам.

Замолоду він полював якомсь у російському лісі. Він никав цілий день і надвечір вийшов на берег тихої ріки.

Вона текла поміж деревами, вся заросла травою, глибока, холодна, чиста.

Мисливця огорнуло непогамовне бажання зануритись у цю прозору воду. Роздягнувшись, він стрибнув у річку.

Він був високий на зріст, міцний і добрий плавець.

Він спокійно здався на ласку течії, яка його відносила. Трави й коріння зачіпали тіло, і ніжний дотик стеблин був приємний.

Раптом чиясь рука доторкнулася до його плеча.

Він хутко обернувся і побачив жахливу істоту, що розглядала його з цікавістю.

Вона скидалася чи то на жінку, чи то на мавпу.

У неї було широке, зморшкувате обличчя, яке сміялося й кривилося від гримас. Щось невимовне — дві якісь торби, очевидно, груди, хиталися перед нею; довге розпатлане волосся, що поруділо від сонця, обрамляло її обличчя і маяло поза плечима.

Тургенев відчув дикий страх, шалений ляк перед надприродним.

Не розуміючи, не пробуючи зрозуміти, збагнути, що це таке, він чимдуж поплив до берега. Але потвора пустилася уплав ще швидше і з вереском задоволення торкалася до його шиї, плечей і ніг. Нарешті молодик, знавіснілий від страху, дістався до берега і дременув лісом, покинувши одяг і рушницю.

Жахлива істота подалася слідом; бігла так хутко, як і він, і все верещала. Коли знеможений утікач — його ноги підломлювалися від переляку — уже мало не падав, надбіг пастушок, озброєний батоном, який пас череду кіз. Він заходився періщити огидну людиноподібну звірину, яка, втікаючи, кричала з болю. Тургенев бачив, як ця істота, подібна до самиці горили, зникла в чагарниках.

Виявилось, що то була божевільна, яка проживала в лісі понад тридцять років; її годували пастухи. Половину свого життя вона проводила, плаваючи в річці.

І великий російський письменник додав:

— Ніколи в житті я так не лякався, бо не міг зрозуміти, що це було за страховисько.

Мій співрозмовник, якому я розповів цю пригоду, погодився:

— Авжеж, боїшся лише того, чого не розумієш. Дикий біль душі, що зветься жахом, переживаєш лише тоді, коли до страху домішується забобонний переляк, властивий людям минулих століть. Я відчув цей жах у всій його повноті, і то через таку мізерію, через таку дурницю, що мені незручно про те й розповідати.

Я мандрував по Бретані пішки, сам. Я вже обійшові Фіністер, пустельні голі ланди, де росте лише терен навколо величезного каміння, священного і часто відвідуваного.

Напередодні я побував на похмурому місі Раз, кінці Старого світу, в який безнастанно б'ються хвилі Атлантики й Ла-Маншу, і моя голова була повна прочитаних або почутих легенд і оповідань про цей край переказів та забобонів.

Я йшов уночі з Пенмарша в Пан-л'Аббе. Ви знаєте Пенмарш? Це плаский, положистий берег, такий низький, що здається нижчим від рівня моря. Море видно звідусіль, грізне й сиве; воно вкрите рифами, запіненими, як паші розлючених звірів.

Я перекусив у рибацькій харчевні і йшов тепер прямою дорогою, що пролягла через ланди. Було дуже темно.

Коли-не-коли траплялися друїдичні камені, схожі на сновид, які неначе стежили за мною, і потроху в моє серце закрадався невиразний страх. Чого я боявся? Я і сам не знав. Трапляються вечори, коли здається, що тебе обступають примари, коли без причини тріпоче душа, а серце прискорено б'ється від незрозумілого страху перед чимось незбагненим, про зникнення якого з нашого життя я шкодую.

Шлях здавався мені довгим, нескінченно довгим. Дорога була безлюдна.

Жодного звуку, тільки плескіт хвиль за плечима. Інколи цей монотонний і лиховісний шум здавався близьким, таким близьким, ніби хвилі, увінчані пінястими гривами, котилися за мною назирці, і мені хотілося щодуху дременути, рятуючись од них.

Вітер дмухав поривами, завиваючи в тернових хащах. І хоча я йшов швидко, мені було холодно, мурашки пробігали по руках і ногах.

Ой, як хотілося когось зустріти!

Зробилося так темно, що я ледве розрізняв дорогу.

Раптом почувся далеко попереду стукіт коліс. Я вирішив: "Ага, візок!" Потім запала тиша.

За хвилину той самий звук почувся виразно і значно ближче.

Правда, вогнів не було видно, але я подумав: "Вони їздять без ліхтарів, та це й не дивина в такій глушині".

Гуркіт то затихав, то чувся знову. Як на воза, то він був надто слабкий; до того ж я не чув цокоту копит; це мене здивувало, оскільки ніч була дуже тиха.

Я намагався відгадати: що це могло бути?

Звуки наближалися швидко, дуже швидко! Але лунав тільки стукіт коліс; ні кроків, ні клацання підків — нічого. Що ж це таке?

Тепер шум був зовсім близько. В пориві інстинктивного страху я кинувся в рівчак і побачив, як поруч прокотився... візок. Він рухався сам собою... ніхто не штовхав його, так, візок... зовсім сам...

Моє серце забилося так сильно, що я опустився на траву й довго слухав стукіт коліс, що віддалявся в бік моря. Я не міг підвестися, зробити жодного руху, не міг іти. Коли б він повернувся і почав мене переслідувати, то я б помер від ляку!

Я довго приходив до тями, дуже довго. І далі, протягом усієї дороги, мене гнітив такий страх, що від найменшого шелесту мені забивало дух.

Ну, чи не по-дурному? Але ж як я злякався! Згодом, міркуючи про це, я збагнув, що

візок, без сумніву, штовхав босоногий хлопчик, а я шукав людську голову на звичайному рівні.

Ви розумієте, коли в душу вже закрався страх перед надприродним... Як страшно побачити візок, що котиться сам собою... Який жах!

Він замовк на хвилину, потім провадив далі:

— Ви знаєте, добродію, ми присутні на цікавому і жахливому видовищі — прокидається холера.

— Ви чуєте дух карболки, яким просякнуті вагони? Це знак, що холера близько.

Побувати б зараз в Тулоні. Ясно відчувається, що вона там. І зовсім не від страху перед хворобою ошаліли люди. Холера — це щось інше, це Невидимка, це лихо давніх часів, щось подібне до злого духа, повернення якого і дивує, і жахає нас тому, що він з'являється з далечі минулих століть.

Мене смішать лікарі з їхніми мікробами. Не ці кузьки так страхають людей, що вони ладні кидатися з вікон, а Холера — незрозуміла, жахлива гостя, що прийшла зі Сходу.

Поїдьте в Тулон: там танцюють на вулицях.

Навіщо танцювати в дні смерті? В передмістях запалюють феєрверки, усе блищить вогнями; в місцях народних гулянь музиканти виграють веселі мелодії.

Навіщо всі ці шаленства?

Тому, що Вона тут, і люди бравують своїм ставленням — не до мікробів, а до неї, до Холери, хочуть здаватися хоробрими, як перед ворогом, що ховається, підстерігає. Ось чому танцюють, регочуть, галасують, запалюють вогні, грають вальси — все через цього злого духа, що несе смерть, чия невидима, лиховісна присутність відчутна повсюди. Холера подібна до одного з тих геніїв зла, яких заклинали в давнину поганські жерці.